כל מלה מיגדל מלא

דיזה שמיר

ישראל אלירז, פה קרוע, שירים, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 72 עמ'.

ק בשיר החותם את קובץ־השירים החדש „פה קרוע" מקבל הקורא כעין תזכורת לשירתו הקודמת של ישראל אלירז, כפי שזו באה, למשל, לידי ביטוי במבחר „אמצע" (תש"ן), אשר שיקף שמונה קובצי שירה וסיכם עשור שלם של פעילות יוצרת (1980־1990). למן שירי המחזור „דרך בית לחם" (תש"מ), שיצאו בשעתם בחסות שם־הפש ג'ורג' מתיא איברהים, שר אלירז על הדברים הפשוטים והטובים, הניתנים לאדם, החי בכעין מזיגה אורגנית עם הסביבה הטבעית. שיר החתימה הזה, שכותרתו 'השמחה ההיא, המקום ההוא', מתבונן על אירוע „טריוויאלי" מן העבר („זה היה ביום / רביעי, לפני שנים"), שגרם להנאה חושית רבה, מבלי שהדברים יסתתרו מאחורי „יער של סמלים". הוא עושה זאת מתוך פרספקטיבה כפולה: התייסרות של הדובר המפוכח, השרוי בהווה והמכיר בגורל־דינו של החלוף, וניסיונו להחיות תמונה מן העבר, „כמות שהיא", כאילו היא מתרחשת בהווה מול העיניים ובכל זאת בסיוע משפט אחד ארוך, ללא כל סימני פיסוק, ועם זאת מינימליסטי ומתנגן מעושר וממורכבות שלא לצורך):

„בלשון האור חזק עד / שנ(באמת) רואים / את עוקצי // תתאנים ואת שורשי / חשום ואת פטמות / הרימונים שבחצר / רשת בקר ואשה / עומדות בשמש // ובמשות ירק ואיש / שיש עליו בשר / פותח לנגדנו דג / ומניח על האש / המחוברת לקרקע // ואנו תמוהים בעניין / האחזי הזה ולא בעניין אתר – ".

לפני שנים, ביום רביעי רגיל אך בלתי־נשכח, ידע אלירז וידעה שירתו ליהנות מן המעשה הקונקרטי, הדו־פעמי והפשוט, שהתרבות האנושית לא ציעפה אותו בשבעה צעיפים של סמלי־קבע סטריאוטיפיים. היום, גם מעשה יומיומי ו'חסר משמעות' של תרבות חומרית פשוטה ומחוברת אל הקרקע, כגון הכנת דג „על האש", מעורר בהכרה מחשבות טרנסצנדנטליות על הגוף והנפש ועל האונדן ההדרגתי של יכולת האדם „להתחבר" באופן בלתי־אמצעי אל החוויה הטבעית והאותנטית. השמחה, המשתמעת מכותרת השיר, הופכת באופן פראדוקסלי להתייסרות קשה, לניסיון סיזיפי ללכוד את רבלתי ניתן ללכידה.

עיקרו של הספר הוא המחזור „פה קרוע": שלושים שירים ליריים קצרים ממוספרים במיספור רציף. מחזור זה מהווה, נסופו של דבר, כעין מונולוג דראמטי, קטוע ורצוף כאחר, המופנה ל„את" עלומה, המתייסרת בשל מצוקה לא ידועה. את זהותן – של הנמענת ושל מצוקתה גם יחד – אין האני הדובר מעלה במפורש, אלא בעקיפין ובדילוג בין גילוי לכיסוי. אומנם, לא אחת הוא מכנה את הנמענת בשם „ילדה", אך גם כך אין הקורא יודע בודאות אם מדובר בבת ביולוגית או לא. אף על פי כן, מאחר ששירתו של אלירז נוהגת להתרחק מן הפאתוס, מן המליצה ומכל סכימה מלאכותית קבועה, יש במרומה לפרש את נוסח הפנייה לא כשגרת לשון, כי אם כפנייה אמיתית וישירה, ללא התחכמות או מאניירה. התוויות העומדות בבסיס שירים אלה הן הוויות קיומיות עזות ובסיסיות, שכל עניין יכול להתגמד לעומתן: מצוקות של חיים ומוות, קשיי הסתגלות למציאות המשתנה תדיר,

ישראל אלירז. הנאה חושית תצלום: זום 77

לבטי ברידות ושייכות, ייסורי מחלה והזלמה אטית מכבליה:

המל, בכל / רגע, מתמלא // התחלה או אולי כבר מאוחר מדי. // אני שומע בקולך את / הנחליליות הלא־נראית // פיך שרוע מלא לשונות / לצורך הנוודעות וכל // מלה מיגדל מלא / לוחמים // מדל העניין הממולכד / האבוד הזה בו // רצה צעקה שלא / מבסה עוד על בלום –

הרצון לדייק במסירת התחושות מביא את אלירז ליצירת סינסתזות (צירופי חושים) ודימויים קצרים וברזולחיים, כגון „אני שומע בקולך את הנחליליות הלא נראות". דימויים ייחודיים ווד־פעמיים כבגילגולם המערבי של שירי היאקו קצרצרים ב־Japoreries או כמו ב־Chinoiseries האבוקטיביים של האימו'יסטים האנגלים. ניכר כאן גם הרצון להעביר לקורא את הריתמוס של הדברים, כפי שהם זורמים בתודעה, ללא חציצה וללא הזרקקות לסממניה הקבועים והמוכרים של השירה – החרוז והמצלול ולמרות שבפתח שירים 2 ו־5, וכן בסוף שיר 9, 'מתפתח' המשורר לקסמי הצליל, ומרבה באליטרציות ובפעלולים סמאנטיים).

אפשר להכליל ולומר שיש בספר הזה משהו מתסמונת „סוף המילניום": לקראת סוף האלף השני, חרף תמוטתן של אידיאולוגיות גדולות וחרף הסגידה לחומרנות, מתגלה בספרות (כבהיים) גם הפנית־עורף אל החומרי ואל הנתפס בחושים, וניכרת הנהייה לעבר הרוחני והבלתי ניתן לתפיסה ולהגדרה. חרדת הקיום היא שרוחפת רבים לתיפוש חוויות טרנרסנדנטליות, שמזמנים להם, לכאורה, הסמים וההעפלה אל גובהי ההימלאיה, וכגודל הציפייה כן גודל האכזבה שביקיצה, כבשיר מס' 6 מן המחזור „פה קרוע" המשחזר דיאלוג בין הדובר לנמענת, המתמודדת עם נגעי החיים: „מנין, ילדה ניקח / כוח להפש כוח // אם לא עכשיו, ברגע / הממים הזה, בסיוצה./ הקטלנית, ביקיצה / הקטמתית אל בין // החיות המקאות, שנכון / יהיה להיזכר בהן // לאחר שנעבור את / עומק האמצע – ". הניסיון ללכוד במלים מצבי נפש חמקמקים, שהמלים טרם ניסו להתמודד איתם, הוא ניסיון משותף לרבים מן הספרים ההולכים ונכתבים בשנים האחרונות.

ובאופן פראדוקסלי, יש בספר גם זעקה אישית וחד־פעמית של מחזור חדשן ומקורי, המבקש לתת ביטוי לחוויותיו האישיות, שאין בינן לבין תחויות הדור ולא כלום. זאת הוא עושה בעזרת מלים פשוטות, המנסות ללכוד מצבים שאינם פשוטים כל עיקר, מצבים בתוליים, שמשורר אחר טרם פילס בהם דרך. בקורא עוברת תחושה כאילו ניסה אלירז להגיע אל אותם מחוזות, שעליהם דיבר ביאליק בסוף מאמרו 'גילוי וכיסוי בלשון': אל אותן לשונות שללא מלים, כגון המוסיקה, הבכי והשחוק, שבולן מתחילות ממקום שהמלים כלות. כל יציות רוח, טען המשורר בה"א הידיעה, „שאין בה מהו אחר משלושה אלה, אין חייה חיים ורצוי לה שלא באה לעולם".